

EDGAR JULIUS JUNG ÉS A NEMZETI- SZOCIALIZMUS JOBBDALI KRITIKÁJA

P E T Ő Z O L T Á N

1934. június 17-én a Marburgi Egyetem Auditorium Maximumában Franz von Papen, a Németországban 1933 januárjától kormányzó első Hitler-kabinet alkancellárja a nemzetiszocializmust élesen bíráló beszédet mondott el.¹ A beszéd elmondását követően az alkancellár felajánlotta lemondását, majd az úgynevezett „hosszú kések éjszakája” folyamán (1934. június 30. és július második között) a Gestapo politikai tisztogatást hajtott végre, amelynek minden valószínűség szerint áldozatul esett az alkancellár beszédének írója, Edgar Julius Jung (1894–1934), a német „konzervatív forradalom” [a jelzős szerkezetet a továbbiakban idézőjel nélkül írjuk, vagy KF betűkkel rövidítjük, de minden esetben a mozgalom német változatára gondolunk – *a Szerk.*] egyik kiemelkedő képviselője is.²

Az események, illetve von Papen konkrét beszédének vizsgálata mindekelőtt azért fontos a konzervatív mozgalmak eszmetörténete s különösen a német konzervatív identitás vizsgálata szempontjából, mert éles fényt vet a nemzetiszocializmus és az 1920-as, '30-as évek jobboldali-konzervatív erőinek valóságos viszonyára. A német nemzetiszocializmus jelenségköre ma széles tömegek előtt ismert, a német konzervatív forradalom azonban inkább csak a *konzervativizmus* és különösen is a *német konzervativizmus* története iránt érdeklődők számára hangzik ismerősen. A múltban, különösen a baloldalról, a német konzervatív forradalom képviselőit, legalábbis azokat az írókat, filozófusokat és/vagy politikusokat, akiket a történeti vagy politológusi vélemények e mozgalom képviselőiként tartanak számon, sok esetben láttatták a „nemzetiszocializmus szálláscsinálójának”. Von Papen marburgi beszéde ugyan ezeket a vádakokat éppen, hogy nem erősíti meg, de nem is cáfolja egyértelműen a kritikusok szemében, hiszen von Papen (vagyis a beszéd szellemírója, Julius Jung) még ha valóban éles kritikát fogalmazott is meg a nemzetiszocializmussal

1 Franz von Papen: *Der Wahrheit eine Gasse*. List, München 1952. 341.

2 Az úgynevezett „konzervatív forradalom” – nem csak politikai – mozgalomával szorosabban összefüggő nevek: Moeller van den Bruck, Othmar Spann, Ernst von Solomon, Ernst Niekisch és Edgar Julius Jung. Az olyan személyiségek, mint a szépiroként is híressé vált Ernst Jünger, az egyik legnagyobb 20. századi német költőként számontartott Stefan George, a történetfilozófia és politikafilozófia köréből pedig Oswald Spengler és Carl Schmitt is a KF-mozgalom tágabb környezetébe sorolható gondolkodók. Az irodalmi hagyomány vonatkozásában szintén ide kapcsolódott Hugo von Hoffmanstahl, Gottfried Benn, illetve a költő-filozófus Ludwig Klages vagy a korai Thomas Mann. (Lásd a *Kommentár* 2022/3. számának *Konzervatív forradalom* című blokkösszeállítását – *a Szerk.*)

szemben, azt látszólag „belülről” tette, vagyis úgy, mintha a rendszer embereként próbált volna választ adni bizonyos, az új rezsim alakulási folyamataiban felmerülő nehézségekre. Ez a körülmény mintha még erősíteni is látszana azt a főként baloldali történészek által hangoztatott álláspontot, amely a nemzetiszocialisták és a konzervatív forradalmárok küzdelmét pusztán „elmérgesedett konkurenciaharcoknak” tekinti.³

Hogy ezek a harcok valóban csupán konkurenciaharcoknak tekinthetők-e, erősen vitatható. Miközben von Papen és néhány hozzá hasonló társutas viszonylatában valóban ki lehet jelteni, hogy sajátos hasznot húztak az új rendszerből, a német konzervatív forradalom jelenségköréhez sorolt más alakok viszonya sokkal bonyolultabb összefüggésben – és adott esetben összeütközésben is – állt a nemzetiszocialista eszmével és gyakorlattal, mint azt első pillantásra gondolni lehetne. A valóságos viszonylatok feltérképezésekor nem lehet megkerülni azoknak a politikai-eszmetörténeti összefüggések a mélyebb áttekintését sem, amelyek a '20-as évek valójában igencsak sokszínű német jobboldalára vonatkoznak.

KONZERVATÍV FORRADALMÁROK ÉS NEMZETISZOCIALISTÁK

Az I. világháborús kataklizmát követően Németországban egy új politikai berendezkedést hoztak létre a győztes hatalmak a német társadalom többségi meggyőződésének ellenére: a weimari rendszert. Azt a weimari köztársaságot, amelyet a németek és különösen a háborút megjárt német fiatalok nagyobb része a német kulturális, politikai és államelméleti tradícióktól idegennek érzett, a nemzetre a győztes hatalmak békediktátuma által ráerőltetett, a német történeti fejlődésből szervesen nem következő, mesterséges intézménynek tartották.

A jobboldali mozgalmak, pártok és szimpatizánsok különösen fogékonyak voltak a Weimar-ellenes álláspontra, miközben az 1920-as évek elején Németországban – mint ahogyan Európában máshol is – egy sajátos új jobboldal született. Az új jobboldali mozgalmakhoz csatlakozó fiatalok, a frontharcosok generációja a világháborúban már megtapasztalta, hogyan ért véget a „hosszú 19. század”, megtapasztalta – Nietzsche parafrázálva – „minden érték átértékelését”. A frontgeneráció minden eddiginél radikálisabb módon fordult szembe a 18–19. századi szekularizáció nyomán kibontakozó eszményekkel, amely az egyén létezésének középpontjába az általuk túllontúl anyagiasnak értékelt életideált helyezték, s amelyet a polgári liberalizmus hívei gyakran ábrázoltak – megtévesztő módon – egyszerűen „haladásként” vagy „modernitásként”. Rolf Peter Sieferle megfogalmazásával élve:

„Ez az új jobboldal alapvető lázadást célzott meg a polgári társadalom ellen; annak materialisztikus és individualisztikus értékei, parlamentáris politikai struktúrái ellen éppúgy, mint túlbiztosított, elnehezedett életformája ellen. Ezzel párhuzamosan a marxizmus ellen is fordult, azonban kevésbé azért, mert ennek forradalmi lehetőségeitől félt, hanem sokkal inkább azért, mert hiányolta azt. A marxizmus most húsnak tűnt, a materialista-pozitívista 19. század húsából; állítólagos radikalitása pedig nem tűnt képesnek arra, hogy transzcendálja a polgári világot.”⁴

Ha a Németországban jelentkező új jobboldal jelenségkörét és eszméit vesszük figyelembe, mindenekelőtt azt érdemes látnunk, hogy a nemzetiszocializmus és a konzervatív forradalom nem tekinthető sem azonosnak, sem pedig olyan egymással párhuzamos ideológiai-politikai jelenségeknek, amelyek semmiféle

Németországban sajátos új jobboldal született

3 Lásd például: Joachim PETZOLD: *Konservative Thoretiker des deutschen Faschismus. Jungkonservative Ideologen in der Weimarer Republik als geistige wegbereiter der faschistischen diktatur*, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1978. 221.

4 Rolf Peter Sieferle: *Die Konservative Revolution. Fünf biograpische Skizzen*. Landtverlag, Berlin, 2019. 13.

(C) ArtsDqt.com - George Grosz - The Pillars of Society.

hatással ne bírtak volna egymásra. Lássuk először azokat a vonásokat, amelyek egyfajta párhuzamosságot feltételeznek!

Ez mindenekelőtt abban mutatkozik meg, hogy a fő ellenfél közös volt: a versailles-i békerendszer, a weimari köztársaság és legfőképpen az azt megalapozó politikai eszmék, amelyek sok tekintetben kötődtek a liberalizmushoz és a szociáldemokratizmushoz. Olyan, a konzervatív forradalom mozgalmához sorolható gondolkodók, mint például Ernst Jünger – főként a nemzetiszocializmus „mozgalmi” periódusában – elismerték a nemzetiszocialisták tömegeket megszólítani képes mozgósító erejét. Igaz, Jünger később radikálisan megváltoztatta véleményét. Voltak olyan konzervatív szerzők, például Spengler, akit a nemzetiszocialisták többször is megpróbáltak megnyerni maguknak, de sikertelenül.⁵ A konzervatív forradalom kivívása azonban sohasem volt a nemzetiszocializmus távlati célja – ahogyan azt Alfred Rosenberg, a párt ideológiai biztosa a párt hivatalos lapjában, a *Völkischer Beobachter*ben 1934-ben, a „hosszú kések éjszakáját” követő lapszámban világossá is tette, mondván „a konzervatív forradalom a reakció mozgalma”.⁶

A német konzervatív forradalomhoz sorolt szerzők többsége már korán érzékelte: a nemzetiszocializmus számos olyan tendenciával bír, amelyek a 19. századhoz (vagyis a meghaladni kívánt modernitáshoz) kötik. Ide kapcsolható mindenekelőtt Hitler durva szociáldarwinizmusa vagy a modern technika túlértékelése. Igaz, a modern technika jelensége és a technikai fejlődés kapcsán Jünger és Spengler is pozitív értékítéleteket fogalmaztak meg pályájuk első szakaszában, de a biológiai rasszizmust és a „népiség” túlzott hangsúlyozását már mindketten súlyos zavarként értékelték. A „nemzeti” és „szocialista” szó is számos jelentésárnyalatot vehetett fel a KF-szerzőknél, amelyek között lehetnek számukra pozitívak, de negatív előjelűek is. Ernst Niekisch, Spengler, valamint Jünger is beszéltek pozitív értelemben a szocializmusról (vö. Oswald Spengler 1919-ben írott *Poroszság és szocializmus* című könyvét), azonban a szocializmus jelentése Spenglernél kezdettől fogva eltérő jelentést vett fel.

Végül, a konzervatív forradalomárok legnagyobb többségétől idegen volt a nemzetiszocialisták fanatikus antiszemitizmusa, habár kétségtelen, hogy a rassz gondolat és a rasszelmélet bizonyos vonatkozásaival együtt a mozgalom néhány képviselőjénél is megjelent. A rassz, illetve a nép (*Volk*), valamint a „népi” (*völkisch*) fogalmait is többnyire más értelemben használták, mint a nemzetiszocialisták: a Jüngerhez hasonló gondolkodók számára például elfogadhatatlan volt a faj vulgáris szemlélete, amely a nemzetiszocializmust már a korai időktől jellemezte – a nemzetiszocialisták totalitarizmusa mellett éppen ez a pont vezetett részükéről a mozgalommal való szakításhoz.⁷

Mindezen jelentős különbségek ellenére bizonyos, hogy a konzervatív forradalom tágabb eszmekörébe sorolható gondolkodók, és éppen azok, akiknek a neve ismertebb a nagyközönség számára, mint például Carl Schmitt, Martin Heidegger vagy Alfred Baeumler, fenntartásokkal kevert meggyőződésből és/vagy karriervágyból mégis csatlakoztak a nemzetiszocialista párthoz, mikor az 1933-ban megragadta a politikai hatalmat. Mások azonban, mint Jünger vagy Othmar Spann, először támogatták, majd eltávolodtak és szembefordultak vele, megint mások, mint Spengler, Leopld Ziegler, Ernst Niekisch – vagy éppen Edgar Julius Jung – a nemzetiszocialista mozgalom és eszmeiség ellenfeleivé váltak.

a nemzetiszocialista mozgalom ellenfeleivé váltak

5 CSEJTEI Dezső: *Oswald Spengler élete és filozófiája*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2009. 372–373.

6 Idézi: Karlheinz WEISSMANN: *Edgar J. Jung: zur politischen Biographie eines konservativen Revolutionärs*. Förderstiftung Konservative Bildung und Forschung, Berlin, 2015. 57.

7 Lásd például: Ernst JÜNGER: *Politische Publizistik. 1919 bis 1933*. Klett-Cotta, Stuttgart, 2001.

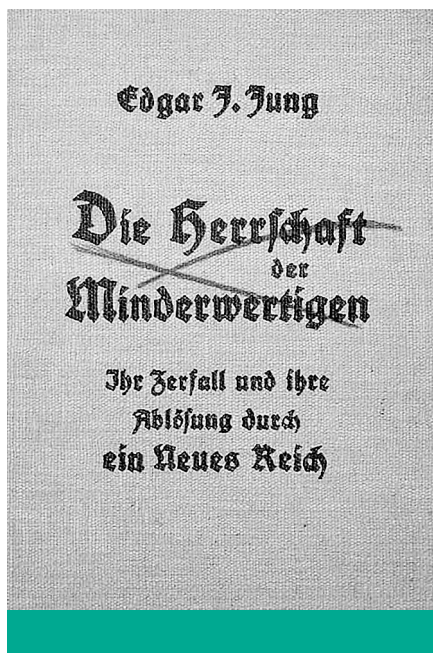
EDGAR JULIUS JUNG

Jung 1894-ben a Rajna-vidéki Ludwigshafenben született. Az I. világháborúban önkéntesként harcolt, 1919 tavaszán pedig részt vett a bajor tanácsköztársaság elleni harcokban, részt vállalva egy helyi, a franciákkal összejárású szeparatista vezető, Heinz-Orbis (Franz Josef Heinz) kivégzésében. Jung ezt követően aktivizálta magát a politikai életben, 1920 és 1922 között több mint ötven beszédet tartott ifjúsági csoportok és diákok, valamint munkások számára. Kétszer indult sikertelenül a Reichstag-választásokon a „nemzeti liberális” Deutsche Volkspartei (Német Néppárt, DVP) képviselőjelöltként. A csatlakozás oka elsősorban az volt, hogy a DVP fontos szerepet játszott a Pfalz francia megszállása ellen szerveződő ellenállásban, a „liberális” jelző ekkoriban már kevésbé jellemezte a párt önértelmezését, a hangsúly sokkal inkább a nemzeti jellegre tolódott. Heinrich von Gleichen báró Deutscher Herrenklubja ebben az időben a német konzervatívok legolvasottabb és legbefolyásosabb képviselőit hívta meg felolvasásokra és vitaesetekre, és csakhamar őt is sorai közé választotta, emellett meghívták a berlini Montagstischbe, valamint a Juniklubba és a *Der Ring* című, befolyásos konzervatív folyóirat körül megalakult KF-körbe, a *Ring-Bewegung* társaságába.

1930-ban Jung részt vett a Volkskonservativen Vereinigung (Népi-konzervatív Egyesület, VKV) megalapításában, amely tervei szerint „a jobboldal fiatal erőinek pártok fölötti gyűjtőtábor” lett volna.⁸ Az egyesülés elnöke Gottfried Treviranus lett, aki emellett a Brüning-kabinet egyik minisztere volt, továbbá részt vállalt benne az a közel harminc Reichstag-képviselő is, akik a német ipar és a német nemesség magas köreit tömörítő jobboldali-konzervatív Deutschnationale Volksparteit (Német Nemzeti Néppárt, DNVP) a nem túl népszerű Hugenberg-kurzus elleni tiltakozásként hagyták el. Annak ellenére, hogy Jungot a német nagyipar bizonyos, befolyásos körei anyagilag is támogatták,⁹ valamint számos, hozzá hasonlóan gondolkodó konzervatív politikus és szervezet mozgósította számára kiterjedt kapcsolatrendszerét, mégsem sikerült elérnie eszmei célkitűzését, vagyis nem sikerült egy olyan konzervatív elitcsoportot szerveznie, amely alternatívát képezhetett volna a nemzetiszocializmussal szemben, és amely a tömegek támogatásának mellőzésével is képes lett volna megragadni a hatalmat. Ehelyett éppenséggel a nemzetiszocializmus hatalomátvétele következett be 1933 elején, és megalakult a „nemzeti koncentráció kormánya”. Ebben a kormányban azonban a nemzetiszocialistákon kívül még bizonyos számú konzervatív elem is részt vett, mint például von Papen és Hugenberg, a birodalmi elnök pedig a konzervatív-monarchista Hindenburg maradt. Jung politikai tanácsadója és beszédírója lett Franz von Papennek, az alkancellárnak. A szintén monarchista és katolikus von Papen, aki Junggal szemben inkább egy régebbi típusú konzervatív gondolkodás képviselője volt, s nem pedig ifjúkonzervatív (*jungkoservatív*), a nemzetiszocializmust szerette volna felhasználni egy konzervatív restauráció érdekében, ebben a reményében azonban keserűen csalatkoznia kellett. Von Papennek le kellett mondania marburgi beszédét követően, a beszéd íróját, Julius Jungot pedig valószínűleg a „hosszú kések éjszakájához” kapcsolódó leszámolás-sorozat alkalmával végezheték ki, halálának pontos körülményei máig sem tisztázódtak.

Edgar Julius Jung (1894–1934) 1925-ben (Bundesarchiv / Lebendiges Museum)

Edgar Julius Jung fő műve: *Az alsóbbrendűség uralma – Hanyatlása és felváltása egy új birodalommal* (1930)

⁸ WEISSMANN: *l.m.* 30.

⁹ Roshan MAGUB: *Edgar Julius Jung, Right-Wing Enemy of the Nazis. A Political Biography*. Camden House, London, 2017. 61.

Számos jel mutat ugyanakkor arra is, hogy Jung maga is belekeveredett egy Hitler-ellenes puccs megszervezésébe, emellett bizonyítottan tekinthető, hogy Jung 1934-ben már komolyan gondolkodott Hitler esetleges meggyilkolásának lehetőségén.¹⁰ Valószínű, hogy ezért is, és nem pusztán a marburgi beszéd megírásáért kellett 1934-ben az életével fizetnie.¹¹

Jung és a nemzetiszocializmus

Jung a nemzetiszocialista párthoz kezdettől fogva erős kritikával viszonyult, ezért is mondhatta Baldur von Schirach, a Hitlerjugend vezetője, Bécs későbbi *gauleitere* már 1928-ban, hogy Jung „a mozgalom egyik legrosszabb ellensége”.¹² Az NSDAP-t először – Jüngerhez egyébként hasonlóan – a „legalitáskurzushoz” való csatlakozása miatt kritizálta, azt nehezményezve, hogy a nemzetiszocialista párt elfogadja a parlamentarizmus játékszabályait. Jung úgy vélte, a nemzetiszocializmus nem más, mint „összeadása két liberális irányzatnak, a nacionalizmusnak és a szocializmusnak, éppen ezért, habár egy eszköze a rombolásnak, nem tud építeni”.¹³ Habár a „liberális” kifejezés meglehetősen furcsán hat e helyütt,¹⁴ Jung értékelése lényegében megegyezett Spenglerével, aki a '20-as években úgy értékelte, hogy a nemzetiszocializmusnak van egy bizonyos, megfelelő határok között tartandó feladata. Ez a feladat azonban nem az építés, hanem mindenekelőtt a fennálló világ (mint láttuk, a weimari köztársaság) szétrombolásában merül ki. Jung is ennek értelmében jelentette ki: Hitler a megtestesítője annak a „fejlődési törvénynek, amely korszakunkat meghatározza”. Azonban már ekkor hozzátette: elképzeléseit tekintve a nemzetiszocialisták vezére „primitív és kusza”.¹⁵

„német forradalomról”
írt, amely meg fogja
törni a liberalizmust

Jung nem sokkal a nemzetiszocialisták hatalomátvételét megelőzően, 1932-ben egy olyan „német forradalomról” írt, amely meg fogja törni a liberalizmus és a demokrácia tendenciáit, vagyis úgy érzékelte, hogy az egyre gyengülő weimari köztársaság közelgő elsöprése egy valóságos ellenforradalmat jelent. Amint fogalmazott,

„jelenleg egy német forradalom közepette vagyunk, melytől aligha várható el, hogy olyan formákban nyilvánuljon meg, mint a franciáknál a Bastille megrohamozása. Elhúzódó lesz, akárcsak a reformáció, de ennek ellenére még alapvetőbben rányomja majd bélyegét az emberiség arcára. Felszólít az emberi értékek kíméletlen felülvizsgálatára és feloldja az összes mechanikus formát. Szembeszáll majd a francia forradalmat hajtó szellem erőivel, képLETEIVEL és céljaival. Ez lesz a Nagy Konzervatív Forradalom, amely véget vet a nyugati emberiség hanyatlásának, új rendet, új *ethoszt* és új egységet alapít majd Nyugaton, német vezetés alatt”.¹⁶

Jung ugyanakkor kifejtette: e „konzervatív forradalom” nemcsak német (speciálisan nacionalista) forradalom, hanem annál egyetemesebb forradalmat jelent, mégpedig olyant, amely értékekhez való visszatérés. „Konzervatív forradalomnak nevezzük a visszaállítást mindazoknak az alapvető törvényeknek és értékeknek, amelyek híján az ember elveszíti kapcsolatát a Természettel és Istennel, valamint képtelen valódi rendet teremteni” – foglalta össze egy ízben szabatosan.¹⁷

10 MAGUB: *I.m.* 183.

11 WEISSMANN: *I.m.* 47.

12 Idézi: MAGUB: *I.m.* 164.

13 Edgar J. JUNG: Die Nationale bewegung in Deutschland. *Velhagen und Klasings Monatshefte*. 46. [1931/32] 257–260., 259.

14 Jung liberalizmusértelmezéséhez kapcsolódóan lásd jelen sorok szerzőjétől: „A szellem arisztokratikus nemessége”. Edgar Julius Jung és a német konzervatív forradalom. *Magyar Szemle*, 2021/5–6.

15 Idézi: WEISSMANN: *I.m.* 47.

16 Edgar J. JUNG: Deutschland und die konservative Revolution = *Deutsche über Deutschland*. Albert Langen, München, 1932. 369.

17 *Uo.*

A nemzetiszocialista hatalomátvételt követően Jung egyre erősödő bírálatot illette a kiépülő új rezsimet, mivel úgy érezte, hogy – kezdeti megérzéseivel összhangban – nem a konzervatív forradalmat képviseli, hanem totalitárius kollektívizmust valósít meg.

Utolsó könyve *A német forradalom értelme* 1933 nyarán jelent meg. Ebben a tanulmányorozatban Hitlert már nyíltan a „tömeg gyermekének” nevezte, az NSDAP-t az „örökségtől megfosztottak pártjának” vagy „a polgári összeomlás pártjának”, amely képtelen azt a fordulatot végrehajtani, amire szükség volna.¹⁸ Jung azt is hangsúlyozta, hogy a konzervatív forradalomnak – szemben a nemzetiszocialisták célkitűzéseivel – keresztény forradalomnak is kell lennie,¹⁹ hiszen a konzervatív forradalom tulajdonképpeni célja „egy új keresztény birodalom” megteremtése.

A marburgi beszéd

A marburgi beszéd szövege Jungnak egy von Papenhez írott emlékiratán alapult, ugyanakkor a tervezetét – előre kiszámított módon – az alkancellár csak akkor vehette készhez, amikor már a Marburg felé tartó vonaton ült, noha a szöveg már legalább egy hete kész volt.²⁰ Ez a szöveg volt az oka, hogy Jungot a Gestapo letartóztassa két héttel később. Von Papen viszont később, a II. világháborút követően ezt a beszédet használta fő bizonyítékként a nürnbergi perek során, hogy igazolást keressen az első Hitler-kabinetben játszott szerepére.

A nemzetközi terjesztésre is szánt beszéd tulajdonképpeni célja az lehetett, hogy a konzervatív erők ennek segítségével kihasználhassák a Reichswehr, azaz a konzervatívabb hadsereg és a Röhm-féle SA közötti növekvő feszültséget, az SA-vezetők, különösen a Strasser-fivérek által követelt „második forradalomtól” (vagyis a nacionalistát követő szocialistától) való félelmet, miközben felhívhatják a közfigyelmet mind Németországban, mind külföldön a nemzetiszocialista rendszer megszilárdulása kapcsán a növekvő elégedetlenségre. Jung mindenekelőtt azt remélte, hogy az alkancellár beszéde – az akkor még birodalmi elnök Hindenburgra való hivatkozással – erőteljes jelzést jelenthet a konzervatív erők lehetséges ellenállásának megszervezése és Hitler hatalomból való eltávolítása (sőt, akár esetleges megölése) kapcsán is.

Jung – a körülményekhez és a lehetőségekhez alkalmazkodva – számos olyan hivatkozást szórt el a szövegben, amelyek Hitlert dicsérik, Alfred Rosenberg-től és a *Mein Kampf*-ból vett idézetek is szerepelnek benne, ugyanakkor nyilvánvaló e hivatkozások ironikus mivolta. Például: „A világháború ismeretlen katonája, aki kitörő energiával és megtörhetetlen hittel meghódította néptársait [*Volksgenosse*], ezt a [német] lelket szabaddá tette. Tábornagyával együtt a nemzet élére állt, hogy a német sorskönyvben egy új lapot üssön fel, és hogy a szellemi egységet helyreállítsa.”²¹ Von Papen (vagyis Jung) beszéde azonban számos retorikai csavart tartalmazott: a felületes szemlélő számára akár úgy is tűnhetett, hogy a rendszer megszilárdítása érdekében beszélt, miközben pontról pontra kritizálta annak legfőbb sajátosságait. Többek között így: „A kormány jól tájékozott minden önzésről, jellemtelenségről, valótlanúságról, lovagitalanságról és arroganciáról, amely a német forradalom köntösében most igyekszik terjedni.” A kritika első pontja a nem nemzetiszocialista sajtó elnémitására, korabeli német kifejezéssel élve *gleichschaltolására*, illetve a rendszerre vonatkozó bármiféle bírálat elnémitására vonatkozott: „A sajtónak az lenne a feladata, hogy tájékoztassa a kormányt, hol lopózik be a hiány, hol vert gyökeret a korrupció, hol követtek el súlyos hibákat és hol kerültek alkalmatlan emberek rossz helyekre, hol követnek a német forradalom szelleme ellen.” A kormánynak ezért Jung szerint szabad sajtót kellene felállítania, és enyhíteni a külföld azzal kapcsolatos félelmeit, hogy „Németországban a szabadság halott”. Jung

18 Idézi: WEISSMANN: *I.m.* 46.

19 Edgar Julius JUNG: Die christliche Revolution. *Deutsche Rundschau*. 59. [1933] 142–145. és 142.

20 MAGUB: *I.m.* 205–206.

21 A teljes, tizenegy oldalas beszédet N 1649 jelzet alatt a Bundesarchiv őrzi, szövege itt olvasható, a további idézetek is innen származnak: <<https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/Die-Rede-Des-Reichsvizekanzlers-Franz-Von-Papen-Am-17-Juni-1934/die-rede-des-reichsvizekanzlers-franz-von-papen-am-17-juni-1934.html>>.

Letartóztatták Papen bizalmasát

– *A United Press telefonjelentése* –

Berlin, június 28.

A politikai titkos rendőrség letartóztatta Edgar Jung neves íróit és ügyvédet, aki Papen helyettes kan-

cellár meghitt munkatársa. Állítólag a *marburgi beszéd* miatt vették rendőri őrizetbe, amelynek közlését a kormány betiltotta. Papen alkancellár minden követ megmozgat, hogy kiszabadítsa.

A *Magyarország* 1934. június 29-én címlapon számolt be Edgar Julius Jung letartóztatásáról, akit két nappal később a „hosszú kések éjszakáján” a Gestapo kivégezt

mindenekelőtt a kormányzat totális törekvéseit támadta, vagyis azt, hogy az állam a nemzetiszocialista rendszerben – a bolsevizmushoz hasonlóan – az élet minden szférája felett uralkodni akar: „Az államférfi és a politikus meg tudja reformálni az államot, de magát az életet nem, az életreformáló és a politikus feladatai alapvetően különböznek egymástól.” Hangsúlyozta továbbá: hatalmas hiba azt gondolni, hogy az emberi értékekkel kapcsolatos bármilyen alapvető változást az állam egyedül elő tudna idézni. Ugyanakkor – utalva a nemzetiszocializmus „politikai vallás” (Eric Voegelin) jellegére – kijelentette azt is, hogy az államnak el kell döntenie, hogy vallásos vagy szekuláris kíván-e lenni, mivel a küzdelem tétje valójában az, hogy az új *Reich* keresztény legyen-e, vagy elveszítse magát az „árvallásos materializmusban”. Jung – szócsövén, a katolikus von Papenen keresztül – azt is kiemelte, hogy keresztény körökben már most is ellenállás van a vallási és egyházi kérdésekbe való állami beavatkozással szemben. Egy olyan veszély áll fent, hangsúlyozta, hogy konfliktus támad a vallási intézmények és az állam között, s az állam nem tudja elsimítani erő használatára. A zsidóság elleni intézkedéseket kritizálva kijelentette: a társadalom egyetlen szekcióját sem szabadna megfosztani azoktól a jogoktól, amelyeket a többi élvez. A kormányzat felelőssége, hogy az emberek összességét képviselje, és ne csak egy csoportot, ellenkező esetben nem fog tudni létrehozni új „népközösséget” (*Volksgemeinschaft*). Ezzel összefüggésben jelentette ki: egy párt uralma csak átmeneti jelenség lehet, és csak addig lehet igazolni, amíg tart az igény a radikális változásra, és ameddig az új összetételű kormányzat nem szilárdul meg. A nemzetiszocialista kormányzat gazdaságpolitikáját kritizálva kitért arra, hogy nem működik az egyetlen országra korlátozott piac, a külföldi piacoktól való elzárkózás (az NSDAP 1934-ben követett gazdaságpolitikai elképzelése), mert az iparnak nagyobb piacokra van szüksége, hiszen ez az egyetlen mód, hogy Európa fenn tudja tartani az életszínvonalát a külföld erős konkurenciája mellett. Jung vitába bocsátkozott továbbá Goebbels birodalmi propagandaminiszter „intellektualizmus” elleni kampányával. Nem jó ugyanis, ha a szellem (*Geist*) embereit kizárják a nemzetből, nekik ugyanis megvan ahhoz a képességük, hogy autonóm politikai vezetőkké váljanak. Jung ezzel kapcsolatosan támadta a Hitlert övező személyi kultuszt, azt is kijelentve, a náci párt hívei számára meglehetősen felháborító módon, hogy a nagy embereket nem a propaganda, hanem saját tetteik hozzák létre. A beszéd egy helyén elhangzott a következő:

„A »történelmet emberek csinálják« mondást is gyakran félreértik. A Birodalom kormánya ezért joggal ellenzi a hamis személyi kultuszt, amely a legkevésbé porosz dolog, amit csak ez ember el tud gondolni. A nagy embereket nem a propaganda csinálja, hanem a tetteik által ismeri el őket a történelem. Még a bizantinizmus által sem vezetheti félre ezeket a törvényeket. Ezért aki poroszságról beszél, annak először a csendes és személytelen szolgálatra kell gondolnia, de csak utoljára, és lehetőleg egyáltalán nem, a bérre és az elismerésre.”

Franz von Papen [Edgar Julius Jung]: Marburgi beszéd (1934)

Én egy olyan nézőpont értelmében beszélek, amely az igazság kutatásának és a szellemi szabadságnak van szentelve. Ez alatt azonban nem az igazság és szabadság liberális szemléletét értem. A végső igazság egyedül Istennél van, és az utána való kutatásnak egyedül csak e kiindulópontból lehet értelme. Ma, amikor ismét az a megtiszteltetés ért, hogy a tudományos élet kiemelt fórumai állhatnak – a közép-kor egyik ékköve, Szent Erzsébet városában –, akkor hozzáteszem az előbbiekhöz, hogy még ha az objektív igazság eszménye vitathatatlan is, a szubjektív igazság, azaz az igazmondás kötelessége tőlünk, németektől elvárt, feltéve, ha nem akarjuk nélkülözni az emberi kultúra legegységesebb alapjait.

Az elmúlt másfél év eseményei az egész német nemzetet megrázták és velejéig felkavarták. Szinte álomként lebeg előttünk, hogy a szomorúság, a kilátástalanság, a gyűlölet és a széttéptettség völgyéből ismét visszataláltunk a német nemzet közösségébe. Felszakadtak azok az óriási feszültségek, amelyek 1914 augusztusa óta meghatározták az életünket, s ezekből ismét feltámad a német lélek, amely előtt népünk dicsőséges és mégis oly fájdalmas történelme elvonult; a német hősök legendáitól kezdve Verdun lövészárkaiig, s igen, egészen napjaink utcai harcaival bezárólag. A világháború ismeretlen katonája, aki kitörő energiával és megtörhetetlen hittel meghódította néptársait [*Volksgenosse*], ezt a [német] lelket szabaddá tette.

De most, hogy a lelkesedés alábbhagyott, és a folyamatosan végzett kemény munka meghozza a maga eredményét, nyilvánvalóvá válik, hogy az ilyen történelmi méretű tisztulási folyamat salakokat is termel, amelyekről meg kell tisztítani magát. Életünk minden területén vannak ilyen salakok, anyagi és lelki téren egyaránt. A külföld országai, amelyek minket bizalmatlansággal kezelnek, ujjukkal mutogatnak a salakokra, az első bomlási folyamatokként értelmezve őket. Nem szabad túl korán örülni! Ha összegyűjtjük a tettertől ahhoz, hogy megszabaduljunk ezektől a salakoktól, akkor ez a legjobb módja lesz annak, hogy megmutassuk, milyen erősek is vagyunk belül, s mennyire elszántak vagyunk annak tekintetében, hogy nem hagyjuk, hogy a német forradalom útját megzavarják. Tudjuk, hogy a pletykákat és suttogásokat ki kell vonni abból a sötétségből, amelyben menedéket keresnek. A nyílt és férfias megbeszélés többet használ a német népnek, mint például a sajtó szelep nélküli állapota, amelyről a birodalmi felvilágosodási és propagandaminiszter kijelentette, hogy „nincsen többé arca”. A sajtónak az lenne a feladata, hogy tájékoztassa a kormányt, hol lopózik be a hiány, hol vert gyökeret a korrupció, hol követtek el súlyos hibákat, és hol kerültek alkalmatlan emberek rossz helyekre, hol követnek a német forradalom szelleme ellen. Egy névtelen vagy titkos hírszolgálat, akármilyen jól szervezett is, soha nem helyettesítheti a sajtó felelősségét. Ha más országok azt állítják, hogy Németországban meghalt a szabadság, akkor az én megjegyzéseim nyíltsága rá kell, hogy ébressze őket annak belátására, hogy a német kormány megengedheti magának, hogy nyíltan megvitassuk a nemzet égető kérdéseit.

Jung végül kifejezetten rájátszott a félelemre és bizonytalanságra, amelyet a folyamatos pletykák okoztak az SA által kezdeményezett „második forradalommal” kapcsolatosan. Erről így szólt a marburgi beszéd vonatkozó passzusa:

„Egyetlen nép sem engedheti meg magának az örökkévaló alsóbb felkelését [*ewige aufstand von unten*], ha meg szeretne állni a történelem előtt. Egy napon véget kell érnie a mozgalomnak [*Bewegung* – amely egyszerre jelent mozgást és mozgalmat], és egy napon szilárd társadalmi struktúrának kell kialakulnia, amelyet egy befolyásolhatatlan igazságszolgáltatás és egy vitathatatlan állami hatalom tart össze. Az örök dinamikát nem lehet megtervezni. Németország nem válhat ismeretlenbe rohanó vonattá, amelyről senki sem tudja, mikor és hol áll meg. A történet önmagától folyik, nem kell szüntelenül hajtani.”

A beszéd legvégén von Papen/Jung felszólított a „doktriner fanatikuskok” elhallgattatásra, és hozzátette: „A kormány figyelmezteti azokat, akik nem látják, hogy a németek népek között élnek Európa közepén, hogy azt a néhány hagyományos értéket, amelyet megmentettünk, össze kell tartani, és nem engedhetjük meg magunknak a hagyományos értékek meggondolatlan lerombolását.”

Ha az 1789-es liberális forradalom a racionalizmus forradalma volt a vallás, a kötelezettség és a kötődések ellen, akkor a 20. században lezajló ellenforradalom csakis konzervatív lehet, abban az értelemben, hogy ennek nem racionalizáló és a szétesést elősegítő hatásúnak kell lennie, hanem olyanak, amely az egész életet újból a Teremtés természetes törvénye alá rendeli. Ebből a politika területén a következő egyértelmű következtetések születnek: a legalacsonyabb társadalmi rendek a magasabb rendek ellenében való felszabadítása idejémtúlt gondolattá válik. Itt nem egy társadalmi osztály egyszerű őrizgetéséről van szó – az ugyanis reakció lenne –, hanem arról, hogy visszatartunk egy osztályt az államhatalom megszerzésétől és a totalitás igényének érvényesítésétől. Ha ugyanis ez bekövetkezne, akkor minden természetes és isteni rendet el kellene vetni, mert ez permanens forradalommal fenyegetne. A német forradalom célja csakis az lehet, ha érvényes modell szeretne lenni Európa számára, hogy egy természetes társadalmi rend alapjait vesse meg, amely véget vet az uralomért való folyamatos harcnak. Az igazi uralom nem vezethető le egyetlen társadalmi rendből vagy osztályból sem. A népszuverenitás elve azonban mindig is az osztályuralomban csúcsosodott ki. Ezért egy antidemokratikus forradalom csak a népszuverenitás elvével való teljes szakítással és a természetes és isteni szuverenitáshoz való visszatéréssel tehető tökéletessé. Ezt persze nem szabad összetéveszteni a nép jogfosztásával! A névtelen zsarnokság kisarjadhat a demokráciából, azonban a népszabadság lerombolása soha nem vezethető le egy valódi felelősségteljes kormányzásból.

A „történelmet emberek csinálják” mondást is gyakran félreértik. A Birodalom kormánya ezért joggal ellenzi a hamis személyi kultuszt, amely a legkevésbé porosz dolog, amit csak ez ember el tud gondolni. A nagy embereket nem a propaganda csinálja, hanem a tetteik által ismeri el őket a történelem. Még a bizantinizmus által sem vezetheti félre ezeket a törvényeket. Ezért aki poroszságról beszél, annak először a csendes és személytelen szolgálatra kell gondolnia, de csak utoljára, és lehetőleg egyáltalán nem, a bérrre és az elismerésre.

Egyetlen nép sem engedheti meg magának az örökkévaló alsóbb felkelését [*ewige aufstand von unten*], ha meg szeretne állni a történelem előtt. Egy napon véget kell érnie a mozgalomnak [*Bewegung*], és egy napon szilárd társadalmi struktúrának kell kialakulnia, amelyet egy befolyásolhatatlan igazságszolgáltatás és egy vitathatatlan állami hatalom tart össze. Az örök dinamikát nem lehet megtervezni. Németország nem válhat ismeretlenbe rohanó vonattá, amelyről senki sem tudja, mikor és hol áll meg. A történet önmagától folyik, nem kell szüntelenül hajtani.

A kormány figyelmezteti azokat, akik nem látják, hogy a németek népek között élnek Európa közepén, hogy azt a néhány hagyományos értéket, amelyet megmentettünk, össze kell tartani, nem engedhetjük meg magunknak a hagyományos értékek újbóli meg gondolatlan lerombolását.

Bundesarchiv, N 1649, 1–11. oldal (részletek)

Fordította: Pető Zoltán

UTÓÉLET

A beszéd megírásáért, mint az elején utaltunk rá, a szerzőnek az életével kellett fizetnie, míg von Papennek, a beszéd tulajdonképpeni elmondójának csak a pozíciójával. Kétségtelen, hogy Jung az erőviszonyokat tragikus módon félreértelmezte: a nemzetiszocialista erők kíméletlenségét alul, Hindenburg, von Papen és legfőképpen a saját szerepét pedig jócskán túlbecsülte. A bátorság érénye mindazonáltal nem vitatható tőle el.

Ahogy a német konzervatív gondolkodó egyik életrajzírója, Karlheinz Weißmann is kiemeli: a háború után csak kevesen próbálkoztak emlékének fenntartásával (köztük a filozófus Leopold Ziegler), rámutatva arra, hogy Jung a legelső ellenállók közé és a nemzetiszocialista rendszer áldozatai közé tartozott. Nem illett azonban a német ellenállás hivatalos képébe. Motivációját vagy meg nem értéssel, vagy gúnyos elvetéssel kezelték: a legjobb esetben annyit írtak a javára, hogy példájával enyhítette az ítéletet, hogy „a német konzervativizmus, egészen jóhiszeműen vagy éppen szándékosan”, Hitlert segítette hatalomra.²² Kétségtelen, hogy a német konzervatívok helyzete nehéz volt a háborút

22 WEISSMANN: *l.m.* 10.

Hitler-

e i n d e u t s c h e s
D e r H ä n g n i s

A halál kultúrája –
Ernst Niekisch *Hitler,*
egy német sors (1932) című
náciellenes röpiratának
címlapja, A. Paul Weber
szatirikus rajzával

V O N E R N S T N I E K I S C H
W i d e r s t a n d s v e r l a g * B e r l i n 1 9 3 2

követően, és – mivel az első Hitler-kormányban részt vett néhány prominens konzervatív – a nemzetiszocializmust és a konzervatív gondolkodás forradalmi ágát az ellenségem ellensége a barátom alapján ideológiai ellenfelek megpróbálták egymással összemosni. Időszerűtlen mozgalomnak tartották, amely a weimari rendszer gyengítésével a II. világháború katasztrófájába vezette a németiséget.

A helyzet azóta észrevehetően megváltozott, és a két világháború közötti német konzervatív gondolkodást kezdik kiegyensúlyozottabban értékelni. Jung fő művének (*Der Herrschaft der Minderwertigen*. 1930) angol kiadása is készül,²³ sorban születnek róla szóló munkák, személye pedig lassan kezdi elfoglalni a helyét a figyelemreméltó német politikai gondolkodók körében. ■

²³ Egy másik fontos, fentebb is idézett műve már olvasható angolul: Edgar Julius JUNG: *The Significance of the German Revolution* [1933] ford. Alexander JACOB, Arktos, London, 2022.